

KOORPORATİV ŞİRKƏTLƏRDƏ MÜHASİBAT UÇOTU KONSEPSİYASI (DAŞKƏSƏN METALLURGIYA ZAVODU TİMSALINDA)

¹Kərimova Minurə Hacı qızı, ²Məmmədov Nicat Elsever oğlu,
³Salmanov Qabil İlham oğlu

Azərbaycan Texnologiya Universiteti
Gəncə Şah İsmayıl Xətai 103

[1mina34mk@mail.ru](mailto:mina34mk@mail.ru), [2mammadov.nijat363@gmail.ru](mailto:mammadov.nijat363@gmail.ru)

Xülasə. Azərbaycanca tərkibində bir çox qiymətli metal saxlayan yataq ehtiyatının nisbətən az, seyrək, istismar şəraitinin çətin və ekoloji durumun əlverişsiz olması klassik istismar texnologiyalarının istifadəsinə imkan vermir. Digər tərəfdən klassik yol ilə istismar olunan yataqların tədqiq olunan metala görə zəngin sahələri get-gedə azaldığı üçün nisbətən kasıb sahələr istifadəsiz qalır. Tullantılardakı metalların qatılığı bəzən filizin kasıb sahələrindəki metalların qatılığına ekvivalent olur.

Mühasibat uçotu prosesi maliyyə hesabatlarının hazırlanması ilə tamamlanır. Müəssisənin maliyyə hesabatı bir neçə hesablardan ibarətdir. Maliyyə vəziyyəti haqqında hesabat düzgün, etibarlı olduqda müəssisənin maliyyə sağlamlığını və fəaliyyətini əks etdirir. Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat hazırlandığı dövr üzrə müəssisənin mənfəət əldə etdiyi və ya zərərə məruz qaldığı müəyyənləşdirdiyi üçün çox əhəmiyyətli bir hesabatdır. Maliyyə hesabatlarının bütün istifadəçiləri üçün müəssisənin gəlirliliyi maraqlıdır, çünki əgər müəssisə uzunmüddətli dövrdə mənfəət əldə etməyə qadir deyilsə iflasa uğrayacaqdır. Mənfəət və zərərlər haqqında hesabat və kapitalda dəyişiklik haqqında hesabatla sıx əlaqədardır.

Açar sözlər: maliyyə hesabatları, ekoloji durum, yataq ehtiyatı, mühasibat uçotu.

Mühasibat uçotu sisteminin quruluşu, şirkətin uçot siyasətinin düzgün şəkildə işlənilməsi, hazırlanmasına və optimal şəkildə aparılmasına şərait yaradan kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsindən ibarətdir. Bu, müəssisənin düzgün və effektiv işinin əvvəlcədən qurulmasına və bu zaman daxil olan məlumatların vaxtında emal edilməsinə və bütün zəruri operativlik prinsiplərinə riayət olunmasına imkan yaradır.

Mühasibat uçotu iqtisadi idarəetmə sisteminin ən vacib tərkib hissəsi olmaqla idarəetmənin səmərəli təşkilində mühüm rol oynayır. İqtisadi subyektin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin bütün cəhətlərinin xronoloji və sistemlik qaydada qeydiyyatını aparan bu uçot əhəmiyyəti gündən-günə artan iqtisadi informasiyanın başlıca mənbəyidir. Bu informasiyanın forma və məzmunu etibarilə idarəetmənin tələblərinə cavab verəcək şəkildə əldə olunması üçün informasiyaya qarşı irəli sürülən tələbləri qabaqcadan bilmək və informasiyanı həmin tələblərə uyğunlaşdırmaq mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Mühasibat uçotu qərarların qəbulu üçün zəruri olan informasiyanı işləyib hazırlayan və ötürən bir sistemdir. Mühasibat uçotunun əsas məqsədi müəssisənin əmlakının vəziyyəti haqqında zəruri informasiyalarla həm daxili və həm də xarici istifadəçiləri təmin etməkdir.

Müəssisənin təsərrüfat – maliyyə fəaliyyətinin bütün cəhətlərini səciyyələndirən göstəricilər mühasibat uçotunda əks etdirilir.[6,7,10]

Azərbaycan iqtisadiyyatına xarici investisiyanın cəlb edilməsi, müştərək və xarici müəssisələrin, holding şirkətlərinin yaradılması, dünya təsərrüfat sistemində sıx inteqrasiya xarici tərəfdaşlar və potensial investorlar üçün beynəlxalq maliyyə institutları qəbul edilən formada mühasibat uçotu və maliyyə hesabatlarının qurulmasını zəruri edir.

Mühasibat Uçotunun Beynəlxalq Standartlara uyğunlaşdırılması və nəzarət funksiyasının möhkəmləndirilməsi ilə əlaqədar olaraq əmlakın qorunub saxlanması vəzifəsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Mühasibat uçotu müəssisədə əmlakın hərəkəti və maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti haqqında lazımi sintetik və analitik informasiyaları cəmləşdirir ki, bunun da əsasında müvafiq idarəetmə qərarları qəbul olunur.

Müəssisə və təşkilatlarda mühasibat uçotunun təşkili qaydası mülkiyyət formasından, müəssisənin ölçüsündən, uçot işlərinin həcmindən, mühasibat işçilərinin ixtisas səviyyəsindən, uçot proseslərinin avtomatlaşdırılması vasitələrinin miqdarından, fəaliyyət növündən, sahə xüsusiyyətindən, xarici iqtisadi fəaliyyətin səviyyəsindən, müəssisənin təşkilati quruluşundan, istehsalın tipindən və sairədən asılıdır.

Göstərilən səbəblər və zəruriyyət nəticəsində ölkədə uçot və hesabat sistemini keyfiyyətə yeni mərhələyə qaldıra və beynəlxalq praktikaya uyğun gələ biləcək yeni normativ sənədlər işlənib hazırlandı. Buna ilk növbədə 2004-cü il 29 iyun tarixdə qəbul edilmiş «Mühasibat uçotu» haqqında AR Qanununu aid etmək lazımdır. Qanun ölkədə mühasibat uçotunun təşkili və aparılmasının, maliyyə (mühasibat) hesabatının hazırlanması və təqdim edilməsinin ən ümumi məsələlərini tənzimləyir. Qanun təsbit etmişdir ki, Azərbaycanda eyni vaxtda həm Maliyyə Hesabatının Beynəlxalq Standartları (MHBS, həm də Milli Mühasibat Uçotu Standartları (MMUS) tətbiq edilməlidir. Sözügedən qanunun icrası ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 18 iyul 2005-ci il tarixində «2005-2008-ci illərdə Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının tətbiqi üzrə Proqramı» təsdiq etdi. Proqrama əsasən kommersiya təşkilatları üçün MMUS işlənib hazırlandı və Maliyyə Nazirliyi tərəfindən təsdiq edildi. MMUS-lar demək olar ki, MHBS-lar əsasında işlənib hazırlanmışdır. Lakin MHBS-ların hazırlanmasını həyata keçirən Şura (keçmişdə Komitə) onlara daim əlavələr edir, onları dəyişdirir və hətta bəzilərini birləşdirir yaxud ləğv edir. Bu, bir tərəfdən iqtisadi hadisə və proseslərin getdikcə daha müxtəlif olması və mürəkkəbləşməsi ilə bağlıdır və mövcud uçot və hesabat metodologiyasında və metodlarında da dəyişikliklərin aparılmasını, düzəlişlərin həyata keçirilməsini tələb edir. Digər tərəfdən, MHBS-ların işlənib hazırlanması zamanı praktikanın tələbləri tam nəzərə alınmadığından onların müəyyən müddəaları və təsbitlərini tətbiq etmək mümkün deyildir. Nəhayət, MHBS-ları işləyib hazırlayanlar nəzəri-metodoloji baxımdan mübahisəli olan və kifayət qədər əsaslandırılmamış bəzi müddəaları standartların əsasında qoymağa çalışmışlar. Nəticədə onların ləğv edilməsi, yaxud da köklü surətdə dəyişdirilməsi zəruriliyi meydana çıxmış olur.

Milli Mühasibat Uçotu Standartları əslində ölkənin kommersiya milli müəssisələrində maliyyə hesabatının tərtib edilməsi və təqdim olunmasını tənzimləyən çərçivə sənədləridir. Onların əsasında mühasibat (maliyyə) uçotunun aparılmasını metodoloji, metodiki və praktiki baxımdan aparmaq xeyli çətinliklər törədir.

Nəzərdən keçirilən problemlər beynəlxalq və milli standartların nəzəri, metodoloji və praktiki kontekstdə tənqidi öyrənilməsinə, burada olan çatışmazlıqların aradan qaldırılmasına, tətbiq edilən standartların və metodların real praktikada baş verən hadisə və faktların məzmunu və formasına uyğunlaşdırılmasına dair təklif və tövsiyələrin hazırlanmasını tələb edir.

Deyilənlər «Korporativ şirkətlərində mühasibat uçotu və nəzarət» mövzusunda dissertasiya işinin aktuallığını şərtləndirir, eyni zamanda onun elmi və praktiki əhəmiyyətini müəyyən edir.

Konsepsiya - hər hansı bir əşyanın hadisənin, prosesin müəyyən üsulla mənimsənilməsi; əşyaya əsas nəzəri diqqətin yetirilməsi; onların müntəzəm işıqlandırılması üçün rəhbəredici qüvvədir.

Bu müddiaları əsas götürərək qeyd etmək lazımdır ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində maliyyə (mühasibat) uçotunun konsepsiyası onun nəzəri əsasını işləyib hazırlamağı nəzərdə tutur. Lakin maliyyə uçotunun konsepsiyasının hazırlayan zaman nəinki nəzəri müddialar, həm də subyektin

maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin informasiya təminatının əsası olan maliyyə uçotunun tətbiqi əhəmiyyətini nəzərə almaq zəruridir.

Konsepsiyanın əsas məqsədi hər şeydən əvvəl, maliyyə uçotunun dünyada, o cümlədən Azərbaycanda müasir vəziyyətinin qiymətləndirilməsi, bazar münasibətlərinin təşkili, inkişafı və beynəlxalq standartların tələbləri nəzərə alınmaqla onun inkişafının proqnozlaşdırılması hesab edilir. Bu cür konsepsiyanın işlənilib hazırlanması həm maliyyə uçotunu tənzimləyən dövlət orqanlarının, həm də mühasiblərin və auditorların peşəkar-ictimai birliklərinin ən birinci vəzifəsi olmalıdır. Bütün bunlar mühasibat uçotu üzrə normativ sənədlərlə möhkəmləndirilməlidir. Hal-hazırda maliyyə (mühasibat uçotu) sistemi dörd səviyyədə tənzimlənir. Hər bir səviyyə maliyyə uçotu üzrə konsepsiyanın mühüm nəzəri əsaslarını, onların tətbiqi dövrünə qədər olan istiqamətləri əks etdirməlidir. Sonra maliyyə uçotunun formalaşması və qəbul edilmiş konsepsiyanın zəruriliyi haqqında məsələyə baxılmalıdır.

İnformasiya sisteminin yaradılması, EHM tətbiqinin genişləndirilməsi – bütün bunların hamısı uçotun əhəmiyyətinə yenidən baxılmasının tələb olunmasına gətirib çıxarmışdır. Bununla əlaqədar ümumi uçot nəzəriyyəsi yaratmaq üçün dərin tədqiqat işi aparmaq tələb olunurdu. Ancaq hal-hazırkı vaxta kimi o yaradılmamışdır.

Bununla birlikdə uçotun rolunun və əhəmiyyətinin başqa cür dərk edilməsinə cəhd göstərilməsi xeyli fikir və müzakirələrin əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdur. Prinsiplər isə fəaliyyət üçün rəhbərlik kimi başa düşülür. Bundan sonra uçot nəzəriyyəsində bu kateqoriyaya «konsepsiya» termini əlavə edilmişdir. Konsepsiya həm uçot nəzəriyyəsi, həm də postulat və prinsiplər arasında baş verən qarşılıqlı əlaqənin müəyyən edilməsinə kömək etdiyindən xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Əgər postulatlar (sonralar «postulat» termini «standart» termini ilə əvəz edilir) uçot ideyasının əsaslandığı zəruri ehtimallar hesab edilsə, onda, prinsiplər öz mahiyyətinə görə fəaliyyət üçün direktiv əsasnamədir. Amerika alimlərinin fikrincə, konsepsiya uçotun məqsədini müəyyən etməyə köməklik göstərir və müəyyən nailiyyətlər əldə etmək üçün konkret metod və vasitələr işləyib hazırlamağa şərait yaradır. Uçotun əsas konsepsiyasını təyin etdikdən sonra onun prinsipinin səmərəli qiymətləndirilməsi üçün zəruri şəraitin yaradılması tələb olunur. Qərb uçotu nəzəriyyəsində postulat, konsepsiya və prinsiplərdən başqa, öz mahiyyətinə görə konkret kateqoriya hesab edilən uçot üsulu və uçot metodu kimi anlayış da mövcuddur. Uçot üsulu spesifik hallarda uçot prinsiplərindən istifadə etmək üçün konkret qaydaları, uçot metodu isə uçot qaydalarından istifadənin müxtəlif üsullarını müəyyən edir. Beləliklə, onların hamısı qarşılıqlı əlaqəli olub birbirilərini tamamlayır.[1,2]

Hal-hazırda mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi üzrə xeyli monoqrafiyalar, dərsliklər, kitablar tərcümə olunmuş, lakin onların əksəriyyətində mühasibat uçotunun predmeti və uçot elminin strukturunu, həddini müəyyən edən heç bir təyinat yoxdur.

Mühasibat uçotunun nəzəri əsasına toxunan sonrakı baxış onun maliyyə və idarəetmə uçotuna bölünməsidir.

Maliyyə uçotunda müəssisənin maliyyə vəziyyəti haqda məlumatlar formalaşır. Bu məlumatlar maliyyə hesabatında: balansda, mənfəət və zərər haqda hesabatda və ödəniş qabiliyyəti, pula çevrilə bilmə qabiliyyəti, dövriyyə qabiliyyəti kimi analitik göstəriciləri hesablamağa imkan verən digər hesabat formalarında ümumiləşdirilir. Maliyyə uçotu təsisçilər, səhmdarlar, malsatanlar, malalanlar, banklar, vergi orqanları, ümumiyyətlə, bütün hüquqi və fiziki şəxslər üçün olduqca əlverişlidir.

İdarəetmə (istehsalat) uçotu bilavasitə istehsal prosesi ilə əlaqədardır və maliyyə uçotunun davamı hesab edilir. Bu cür uçot vasitəsilə toplanmış, işlənmiş və sistemləşdirilmiş informasiyalar müəssisə fəaliyyətinin planlaşdırılmasında, nəzarətin və təhlil işinin aparılmasında idarəedici heyət tərəfindən istifadə edilmək, eləcə də mövcud resurslardan səmərəli istifadə edilməsini qiymətləndirmək üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Beynəlxalq standartlara keçid müəyyən mənada respublikamızın beynəlxalq valyuta-bank təşkilatları ilə münasibətindən asılıdır. Beləliklə, respublikamızda mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi (yəni onun konseptual əsası) elmi səviyyədə işlənilmiş, ümumiləşdirilmiş və təcrübədə bəyənilmişdir.

Mühasibat uçotu sisteminin ayrı-ayrı elementlərinin təkmilləşdirilməsi haqda danışılarsa onda göstərmək lazımdır ki, bu məsələyə 1992-ci ildən başlanılmış və dövrü surətdə davam etdirilir. Hal-

hazırda Azərbaycan Respublikasında mühasibat uçotunun tezliklə «təkmilləşdirilməsi» və onun yeni konseptual prinsiplərə keçirilməsi məsələləri tələb olunur.[5,9]

Mühasibat uçotunun konsepsiyasını işləyib hazırlayarkən bir neçə konsepsiyayı, yaxud bir konsepsiyanın ayrı-ayrı bölmələrini (təsadüfi deyil ki, Qərbdə bir neçə konsepsiya işlənilib hazırlanmışdır) nəzərə almaq lazımdır. Belə konsepsiyalara aşağıdakıları aid etmək olar:

- uçotun predmet və metodu nəzərə alınmaqla mühasibat uçotunun nəzəri konsepsiyası;
- inkişafın məqsədini və əsas istiqamətini müəyyən etməklə mühasibat uçotunun inkişafının strateji (bazar iqtisadiyyatı modeli ilə əlaqədar) konsepsiyası;
- təsərrüfat subyektinin idarə edilməsinin əsası kimi uçotun tətbiqi əhəmiyyətini müəyyən edən taktiki konsepsiya.

«Mühasibat uçotunun nəzəriyyəsi» konsepsiyasının işlənib hazırlanması, hər bir istehsalın son nəticəsi mənfəət əldə etmək hesab edildiyindən mühasibat uçotu predmetinin dəqiqləşdirilməsini və başqa cür dərk edilməsini tələb edir. Bundan başqa, əgər nəzəriyyə haqda söhbət gedirsə onda fərdi kapitalın dövryyəindən asılı olan iqtisadi münasibətlərin hərəkətini dəyişdirmək müəyyən səviyyədə qeyriciddi ola bilər.

Mühasibat uçotunun metodu və onun tərkib elementləri müəyyən edilmişdir. Ancaq onların təkmilləşdirilməsi, dəqiqləşdirilməsi mühasibat uçotu metodunun əsas elementlərindən biri olan - kalkulyasiya (məhsulun maya dəyərinin müəyyən edilməsi) idarəetmə (istehsalat) uçotunun müddəalarından biri olduğundan məlum konsepsiyada öz əksini tapmalıdır. Mühasibat uçotu sisteminin bazar iqtisadiyyatının son modelinə istiqamətləndirilməsi tamamilə qanunauyğundur. Bu strategiya, sistemli şəkildə qurulur. Ancaq respublikamızda bazar iqtisadiyyatının bu sahə üzrə modeli hələ tam müəyyən edilməmişdir.

Respublikamızda standartlar (qaydalar) işlənib hazırlanarkən Azərbaycanın iqtisadi, coğrafi, təşkilati, mədəni, milli xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla beynəlxalq standartların işlənməsi təcrübəsindən istifadə edilməsi məsləhət görülür. Şübhəsiz, mühasibat uçotunun milli standartlarının hazırlanması zamanı dünya elmi və təcrübəsinin son nailiyyətlərindən istifadə olunmalıdır.[6,7,]

Azərbaycanda tərkibində bir çox qiymətli metal saxlayan yataq ehtiyatının nisbətən az, seyrək, istismar şəraitinin çətin və ekoloji durumun əlverişsiz olması klassik istismar texnologiyalarının istifadəsinə imkan vermir. Digər tərəfdən klassik yol ilə istismar olunan yataqların tədqiq olunan metala görə zəngin sahələri get-gedə azaldığı üçün nisbətən kasıb sahələr istifadəsiz qalır. Tullantılardakı metalların qatılığı bəzən filizin kasıb sahələrindəki metalların qatılığına ekvivalent olur.

Tullantılar yağış və qar suları ilə təbii yuyulmaya məruz qalaraq axıntı suları ilə ətraf mühitə metalların miqrasiyasına səbəb olur ki, bu da ərazinin ekoloji normalarını pozur. Daşkəsən dəmir filizi yatağının illər boyu istismarı nəticəsində yataq ətrafında toplanan tullantılar bir çox qiymətli metalların hasilat mənbəyi kimi istifadə oluna bilər. Qum halında olan yaş tullantının təxmini həcm ölçüsünə, xüsusi çəkisinə və digər parametrlərinə əsaslanan hesablamalar göstərdi ki, onun ümumi kütləsi ən azı 20 milyon ton civarındadır.

Hal-hazırda Daşkəsən dəmir filizi sahəsində bir neçə növ mineral tullantılar mövcuddur: karyerüstü süxurlar, boş filiz qatının süxurları, dəmir filizinin zənginləşdirmə kombinatının tullantıları, kobalt və alunit yataqlarının tullantıları.

Çətin zənginləşən bu tullantıları mövcud kimyəvi emal üsulları ilə işləmək rentabelli sayılmır. Ona görə də qiymətli komponentlərin istehsalının xammal bazasını genişləndirən, təbii resurslardan səmərəli istifadə edilən yeni emal metodlarının hazırlanması ön plana keçir. Bu səbəbdən kasıb sahələrin, o cümlədən tullantıların yeraltı və ya topa halında yuma üsulu ilə işlənməsi daha əlverişli hesab edilə bilər. Prioritet istiqamətlərdən olan belə problemlərin həllinə yönəlmiş, filizin emal tullantılarının kompleks işlənməsi məqsədini daşıyır. Hal-hazırda dağ-mədən sənayesinin qarşısında innovativ və elmi cəhətdən əsaslanmış yollarla yüksək çeşidli məhsulların alınması vəzifəsi durur.

Daşkəsən filiz hövzəsindəki tullantıların mineroloji və kimyəvi tərkibi xarici ölkələrdə olan zənginləşmə məhsullarından tam fərqlidir. Bu günə qədər kobalt, mis, sink, manqan, alüminium

tərkibli tullantıların sənaye emal texnologiyası mövcud deyil və belə tərkibli xammalın emal məsələsi aktual olaraq qalır. Təqdim olunan iş bu problemin həll edilməsinə həsr edilir. Daşkəsən filiz hövzəsinin emalından alınan, Qoşqar çayı vadisində yerləşən dəmir filizinin zənginləşdirilməsindən alınan tullantılardır.

Hazırda Azərbaycanda mühasibat uçotu sahəsində aparılan islahatlar Milli Mühasibat Uçotu modellərinin hazırlanmasını və bunların Beynəlxalq Maliyyə Hesabatlarının tələblərinə uyğunlaşdırılması bir vəzifə kimi qarşıya qoyur. Milli Mühasibat Uçotu Standartlarının Beynəlxalq Maliyyə Hesabatı Standartlarına uyğunlaşdırılması hər şeydən əvvəl beynəlxalq bazarlardan maliyyə resurslarının respublika iqtisadiyyatına cəlb edilməsi zərurətindən irəli gəlir. Eyni zamanda mürəkkəb iqtisadi prosesləri optimal qaydada idarə edə bilmək üçün etibarlı informasiya resurslarından daha geniş istifadə olunmalıdır. Məlumdur ki, idarə-etmənin etibarlı informasiya təminatı mühasibat uçotunun inkişafı konsepsiyasının təmin edilməsindən və onun operativliyinin və analitikliyinin yüksəldilməsindən asılıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Гейдаров, А.А. Исследование перколяционного выщелачивания ценных компонентов из хвостов обогащения Дашкесанского ГОК-а / А.А.Гейдаров, Ч.М.Кашкай, А.А.Гулиева, Г.А.Курбанзаде, М.К.Махмудов, З.Р.Джафаров // Химические Проблемы, Баку: 2016.с. 17-26.
2. Haydarov, A.A. Recovery of precious metals from Dashkesan mineral tailings by combined methods / A.A.Haydarov, Ch.M.Kashkay, A.A.Guliyeva, A.B.Huseynova, A.N.Aghayev, Z.R.Jafarov // Azerbaijan Chemical Journal, – Baku: – 2016. 3, – p. 121-130.
3. Heydərov, A.Ə., Quliyeva, A.A., Kələntərova, S.X., Məmmədova, L.M., Kaşkay, Ç.M., Ağayev, Ə.N., Cəfərov Z.R. Daşkəsən dəmir filizinin emal məhsullarından qiymətli metalların yuyulub çıxarılması şəraitinin tədqiqi // M.Nağıyev adına Kataliz və Qeyri-üzvi Kimya İnstitutunun 80 illik yubileyinə həsr olunmuş respublika elmi konf., – Bakı: – 15-16 noyabr, – 2016, – s. 308-310.
4. Mahmudov, M.K., Haydarov, A.A., Guliyeva, A.A. Corption concentration of ions of non-ferrous metals by modified natural zeolites from technoqenic solutions // Türkiyə-Ulusal Kimya Konqresi, – Ankara: – 10-14 eylül, – 2017, – p. 72.
5. Kashkay, Ch.M., Heydərov, A.Ə., Quliyeva, A.A. Müasir hidrometallurgiya üsulları ilə nəcib və əlvan metalların filizlərdən və tullantılardan emalı // Metallurgiya və materialşünaslığın problemləri mövzusunda 2-si Beynəlxalq Elmi-texniki konfransın materialları, – Bakı: – 28-30 noyabr, –31 2017, – s. 66-68.
6. Guliyeva, A.A. Haydarov, A.A., Mahmudov, M.K. Applying by modified natural zeolites for extraction non-ferrous metals // Euro-Eco Hannover International symposium, – Hannover: – 2 December, – 2017, – p. 13-14.
7. Guliyeva, A.A. Sorption recovery of cobalt, copper, zinc, and manganese ions from technical solutions by modified natural zeolites / A.A.Guliyeva, A.A.Haydarov, M.K.Makhmudov, N.M.Kasumova // Russian Metallurgy, 2018. № 7, – p. 605– 613.
8. Heydərov, A.A. Sulfat turşusu mühitində gallium (III)-un di-(2-etilheksil) fosfat turşusunun kerosindəki məhlulu ilə ekstraksiyası / A.A.Heydərov, L.T.Tağıyeva, A.A.Guliyeva, E.A.Teymurova, G.İ.Alişanlı // Kimya problemləri, – Bakı: – 2019. № 2 (17), – s. 330-338.
9. Quliyeva, A.A. Kobalt tərkibli filizlərin emalından alınan sulfatlı məhlullardan arsenin FeAsO₄ şəklində ayrılması // – Bakı: Azərbaycan Texniki Universiteti, Elmi Əsərlər, 2019. № 2, s. 150-158.
10. Guliyeva, A.A. Study of the surface properties of minerals in the composition of tails of Dashkesan iron ores // Azerbaijan Chemical Journal, № 4, 2019, p.48.

УДК 657.26

**Концепция учета в кооперативных предприятиях
(по представительству Дашкасинского металлургического завода)**

Каримова М.Г., Мамедов Н. Е., Салманов Г.И.

Резюме. В Азербайджане месторождения, содержащие много драгоценных металлов, сравнительно небольшие, малочисленные, сложные условия эксплуатации, а неблагоприятная экологическая ситуация не позволяет использовать классические технологии разработки. С другой стороны, относительно бедные площади остаются неиспользованными, поскольку богатые площади месторождений, эксплуатируемых классическим методом, постепенно сокращаются за счет изучаемого металла. Концентрация металлов в хвостах иногда эквивалентна концентрации металлов в бедных участках руды.

Бухгалтерский процесс завершается подготовкой финансовой отчетности. Финансовый отчет предприятия состоит из нескольких отчетов. Отчет о финансовом положении отражает финансовое состояние и деятельность предприятия, если он корректен и достоверен. Отчет о прибылях и убытках является очень важным отчетом, поскольку он определяет, получило ли предприятие прибыль или понесло убыток за период, в котором он был составлен. Рентабельность предприятия интересует всех пользователей финансовой отчетности, поскольку, если предприятие не сможет получать прибыль в долгосрочной перспективе, оно потерпит неудачу. Он тесно связан с отчетом о прибылях и убытках и отчетом об изменениях в капитале.

Ключевые слова: финансовая отчетность, экологическое состояние, койко-места, бухгалтерский учет.

UDC 657.26

**Accounting concept in cooperative companies
(on representation of Dashkase metallurgy plant)**

Karimova M. H., Mamadov N.E., Salmanov Q.I.

Summary. In Azerbaijan, deposits containing many precious metals are relatively small, sparse, difficult operating conditions, and the unfavorable ecological situation does not allow the use of classical exploitation technologies. On the other hand, the relatively poor areas remain unused as the rich areas of the deposits exploited by the classical method gradually decrease due to the studied metal. The concentration of metals in the tailings is sometimes equivalent to the concentration of metals in the poor areas of the ore.

The accounting process is completed by the preparation of financial statements. The financial statements. The financial report of the enterprise consists of several reports. The report on the financial position reflects the financial health and activity of the enterprise if it is correct and reliable. The profit and loss report is a very important report because it determines whether the enterprise made a profit or suffered a loss for the period it was prepared. The profitability of the enterprise is of interest to all users of financial statements, because if the enterprise is not able to make a profit in the long run, it will fail. It is closely related to the statement of profit and loss and the statement of changes in equity.

Keywords: financial statements, environmental status, bed stock, accounting

Redaksiyaya daxilolma: 18.03.2024

Çapa qəbul olunma: 27.03.2024

